

TÜRK FOLKLOR TARİHİNDE GİZLİ KALMIŞ BİR MANİFESTOCU: ABDÜLAZİZ BEY VE KÜLTÜR KORUMA YAKLAŞIMI

**A Manifestoist Obscured in Turkish Folklore History Abdulaziz Bey and His
Cultural Preservation Approach**

Emine ÇAKIR*

ÖZ

19. yüzyılın siyasi çalkantılı dönemi, Avrupa’da olduğu gibi Osmanlı topraklarında da toplumsal değişim, dönüşüm ve kültürel çözümleri beraberinde getirmiştir. Eritme potasındaki değişimi fark eden aydınların bu konudaki ortak refleksi, milliyetçilik inşa temelli olup kültürel kodun taşıyıcısı olarak gördükleri folklor ürünlerine sarılmak ve onları korumak amacıyla bir an evvel tespit ve derleme çabası içine girmek olmuştur. Türkiye’de folklor çalışmalarının yaklaşık iki yüz yıllık geçmişi düşünüldüğünde, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar geçen sürede “folklor” a dair ilk yazıları kaleme alan Ziya Paşa, Ignacs Kunoş, Ziya Gökalp, Fuat Köprülü, Rıza Tevfik Bölükbaşı gibi düşünce adamlarının eserlerinde, “kültürü koruma” meselesine bu refleksle yaklaştığı, “tespit ve derleme” odaklı eylemde buldukları görülecektir. Çalışmada ilk dönem düşünürlerin çağdaşı olan; fakat Türk halk bilim tarihinde ismi hemen hemen hiç zikredilmeyen Abdülaziz Bey (1850-1918) ve onun 20.yy ilk çeyreğinde tamamladığı “*Âdât ve Merasim-i Kadime, Tabirât ve Muamelât-ı Kavmiye-i Osmaniye*” adlı eserinden hareketle “kültür koruma” kavramına nasıl yaklaştığı, onu ereksel açıdan dönemdekilere ve günümüz düşünürlerine yaklaştıran ya da ayıran görüşleri üzerinde durulmuştur. Abdülaziz Bey, çoğu zaman dönemdekiler gibi kültür koruma konusuna “tespit ve derleme” odaklı bakarken, kimi zaman da “temsil ve sunum”u ima eden görüşleriyle günümüz kültür koruma düşüncesine yaklaşmaktadır. Bu açıdan bir ayağı geçmişte, bir ayağı ise gelecekte olan Abdülaziz Bey’in, kültür koruma yaklaşımları eşliğinde başat bir düşünür olduğu söylenebilir. Ayrıca, Türkiye’de folklorun tarihsel sürecinden bahsedilen kaynaklarda, Abdülaziz Bey ve eserinden bahsedilmemesi bu eserin “Türk Halk Bilimi Tarihi” açısından incelenmesini ve bugünün perspektifinden okunmasını gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Türk folklor tarihi, Abdülaziz Bey, kültür koruma.

ABSTRACT

The turbulent political period of the 19th century gave way to social change, transformation and cultural dissolution in Ottoman soil as well as in Europe. The shared reflex of intellectuals who recognized the change in the melting pot was one based on nationalism and it entailed embracing folkloric products that they viewed as bearers of cultural codes and at once setting out on an enterprise of discovering and collecting in order to protect them. When the two hundred year old history of folkloric studies in Turkey is taken into account, it will be seen in the works of thinkers such as Ziya Paşa, Ignacs Kunoş, Ziya Gökalp, Fuat Köprülü, Rıza Tevfik Bölükbaşı, who penned the first texts on folklore during the period between Tanzimat and the Republic, that the issue of “cultural preservation” is treated with this reflex, and the focus of action is adjusted on “discovery and collection”. In this work, by inquiring into Abdülaziz Bey (1850-1918), a contemporary of the early period thinkers, though very rarely cited in the history of Turkish folklore, and his work titled “*Âdât ve Merasim-i Kadime, Tabirât ve Muamelât-ı Kavmiye-i Osmaniye*”, his approach to the concept of “cultural preservation” and his views that from a teleological perspective draws him to or differentiates him from today’s thinkers are examined. Abdülaziz Bey, while for the most part viewing the issue of cultural preservation with focus on “discovery and collection”, also at times draws on today’s current conception of cultural preservation with his views indicating “representation and presentation”. From this point of view, it can be said that Abdülaziz Bey, with one foot in the past and one foot in the future, is a prominent thinker at the onset of cultural preservation approaches. Furthermore, there being no mention of Abdülaziz Bey and his work in the resources in Turkey about the historical process of folklore makes it necessary that this work be researched in terms of “Turkish Folklore History” and studied from today’s perspective.

Key Words

Turkish folklore history, Abdülaziz Bey, cultural preservation

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü Araştırma Görevlisi,
eminecakir@gazi.edu.tr

*“Dünyanın en meraklı folkloru
Türk ilinde bulunur.”*

Selim Sırrı Tarcan,
1922 (Öztürkmen, 2009: 15)

19. yüzyılın ilk çeyreğinde mil-
liyetçilik temelli folklor çalışmaları,
sadece Avrupa’yı değil, Türk toplumu-
nu da yakından etkilemiş ve bu tesir
kültürel değişim, dönüşüm ve çözü-
meleri de beraberinde getirmiştir. Bu
değişime karşı aydınların ilk refleksi
ise kültürün korunması amacıyla bir
an evvel tespit, derleme ve arşivle-
me faaliyetlerine girişmek olmuştur.
Tanzimat’ın ilanından Cumhuriyet’in
ilanına kadar geçen yaklaşık yüz yıllık
bu dönemde Türkiye’de, “folklor” a yö-
nelik ilk yazıların satır aralarında ve
oluşumlarda bu refleksi açıkça görmek
mümkündür.

Folklor malzemesinin derlenerek
korunacağı düşüncesi, Avrupa’da oldu-
ğu gibi o dönem Osmanlı toprakların-
da hissedilen romantik milliyetçi bakı-
şın bir sonucudur. Toplumsal değişimi
fark eden Osmanlı aydınları, âdeta
“yangından mal kaçırma” düşünce-
siyle hareket ederek, folklor unsurla-
rını kurtarmak amacıyla derlemeyi
zorunlu ve birinci erek edinmişlerdir.
O dönem düşünürlerin hemen hemen
hepsinin “kültürü koruma” meselesin-
deki genel eğilimleri, kültürün ancak
derlenerek ve yazıya geçirilerek koru-
nacağıdır.

Türkiye’de folklorun bir disiplin
olarak kabul edildiği ve “folklor” teri-
min ilk defa kullanıldığı 1913 yılından
günümüze kadar geçen yüz yıllık süre-
de ise, kültürün derlenerek arşivlerde
yerini almasının gerçek bir koruma
olamayacağı anlaşılmış ve araştırmacılar
tarafından bu konu tartışılmaya
başlanmıştır. Günümüzde, “kültürü

koruma” algı ve yaklaşımı derleme-
nin çok ötesindedir. Bugün gerçek
bir kültürel koruma sürdürülebilir-
lik esaslı olup, ancak “yaşatarak” ve
“aktararak” gerçekleşebileceği görüşü
benimsenmektedir. M. Öcal Oğuz’dan
alıntılacak olursak UNESCO’nun
SOKÜM Sözleşmesi’ne göre günümüz-
de “koruma” terimi, somut olmayan
kültürel mirasın yaşanabilirliğini gü-
vence altına alma anlamına gelmek-
tedir (2005: 164). Yine bu kapsamda
Metin Ekici’nin halk bilim çalışmaları-
nda ilk boyut “tespit”, ikinci boyut
“derleme” ve üçüncü boyutta “temsil
ve sunum” dur (2003: 72) diyerek ifade
etmesi, günümüz koruma yaklaşımı-
nı vurgulaması açısından önemlidir.
Özetle kültürü koruma noktasında
geçmişten günümüze iki farklı bakış
açısı oluştuğu söylenebilir: Tespit edi-
len bilgiyi derledikten sonra yazıya
geçirmek, tasniflemek ve arşivlemek
yani **“dondurarak korumak”**, diğere-
ri ise tespit edilen bilgiyi derledikten
sonra aktararak, uygulayarak yani
“yaşatarak korunmak”. İkinci gö-
rüş, birinci görüşü kapsamakla birlik-
te “sürdürülebilirlik” ilkesiyle tama-
mıyla ilk görüşten ayrılmaktadır.

Türk halk bilimi tarihi açısından
ilk dönem yazı ve oluşumlarında kül-
türün korunması amacıyla tespit, der-
leme, kaydetme ve arşivlemeye yöne-
lik teşvik ve söylemlerin olması elbette
çok önemlidir.

Türkiye’de folklor terimin ilk kez
kullanıldığı, tartışıldığı 20. yüzyılın ilk
çeyreğinde *“Osmanlı Âdet, Merasim
ve Tabirleri”* adlı eserini tamamlayan
ve Türk halk bilimi tarihi içinde çok
önemli bir yere sahip olmakla birlikte
ismi çok da zikredilmeyen Abdülaziz
Bey (1850-1918)’in kültürü koruma
meselesi karşısında takındığı tavır, bu

çalışmanın konusudur. Dönemi içinde özellikle Abdülaziz Bey'in seçilmiş olması, onun kültür koruma meselesine çoğu zaman çağdaşlarıyla aynı yerden bakarken, kimi zaman da günümüz düşünürleriyle aynı yerden bakmasından kaynaklanmaktadır. Kültürü koruma konusunda bir ayağı geçmişte diğer ayağı ise gelecekte olan Abdülaziz Bey, tam da bu açıdan kültür koruma yaklaşımları eşiğinde bulunduğu söylenebilir.

Düşünceleriyle döneminkilerden bir adım önde olduğu söylenebilecek Abdülaziz Bey hakkında, Mustafa Gültekin'in Abdülaziz Bey'in eserini tanıtıcı mahiyette kaleme aldığı yazısında ifade ettiği gibi "Abdülaziz Bey'in, eserine yazdığı "Mukaddime-i Kitap" ta yer alan görüşleri, Türk halk bilimi çalışmaları açısından bir manifesto niteliği taşımaktadır. Yazarın, günümüzde sözlü ve yazılı kültür olarak adlandırdığımız kavramları, "yazılı eser ve atasözleri" nin vafında tartıştığını ve yazılı kültür kadar sözlü kültürün de önemli olduğunu idrâk ettiğine dikkat çeker" (2004: 228). Abdülaziz Bey'in eserinde dile getirdiği görüşlerini kültür koruma yaklaşımı bağlamında tartışmadan evvel, kendisiyle aşağı yukarı aynı dönemde yaşayan düşünürlerin eserlerinden hareketle kültür koruma algısına yer vermek daha sağlıklı mukayese yapılmasını sağlayacaktır. Böylece dönemdeki düşünürlere yaklaşan ve ayrılan yönleri daha açık bir şekilde görülecek ve çalışmanın merkezine Abdülaziz Bey'in neden alınmış olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Abdülaziz Bey'in eserinden yaklaşık elli yıl kadar önce, "*Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*"de 2000 kadar Türkçe atasözünü toplayıp yayımlayan

Tanzimat dönemi düşünürlerinden biri olan Şinasi'nin bu çalışmada "kültür koruma" algısı, onun "toplayıcı" ve "derleyici" tavrının bir göstergesidir. 1871 yılında "*Müntehabat-ı Durûb-ı Emsâl-i Türkiye*" adlı atasözü kitabını ve 1876 yılında "*Lehçe-i Osmani*" adlı sözlüğü yine bu kaygıyla derleyen Ahmet Vefik Paşa'nın da korumaya yaklaşımı derleme odaklıdır. Türk folklor tarihinde, ortaya koyduğu fikirlerden dolayı zikredilmesi gereken bir diğer kişi de Ziya Paşa'dır. Türk halk edebiyatı çalışmaları tarihinde yer almasını sağlayan en önemli çalışması *Şiir ve İnşa* adlı makalesinde ifade ettiği "Vah bize, yazık bize" yakarışıyla kendisinde bir uyanış ve yöneliş olduğu fark edilen Ziya Paşa, bu makalede, Osmanlı'nın gerçek şiirinin ne olduğu sorunsalından hareketle düşüncelerini ortaya koymaktadır. Örnekleme ve karşılaştırma yoluna giderek "bizim" olanın ne olduğunu tartışarak farkındalık yaratmaya çalışır. Ziya Paşa'nın bu tavrı aynı zamanda folklorla yönelen milliyetçi bakışın da bir sonucudur. "Bizim şiir ve inşamız, hâlâ İstanbul ve taşra ahailerinin beyninde yaşamaktadır. Kitâbet-i milliye odur ki, eli yazı tutan zihnindeki muradını iyi kötü kâğıt üzerine koymalı." (Ziya Paşa'dan aktaran, Oğuz 2010: 463). Ziya Paşa, "Bizim" olanın ne olduğunu tespit ettikten sonra yapılması gerekenin "eli kalem tutan ellerin" bunları kaydetmesi gerektiğini vurgular. Böylece kültürün korunması konusuna çağdaşları gibi yaklaştığı anlaşılmaktadır. Kültürü korumada derleyip kaydedici tavrı benimseyen bir diğer düşünür ise Ignacs Kunoş'tur. Boratav, Türk halk edebiyatını bir bilim dalı olarak ele alan ve folklor mahsullerinin bir millet için arz ettiği öneme

değinen ve Türk halk biliminin ilk temel taşı koyma şerefine sahip Macar bilgini (1999: 16) olarak nitelendirdiği Kunoş'un, 1880'lerin başında, Rumeli ve Anadolu coğrafyasında Türk folklorunun varlığını tespit ve kaydetme girişimi, o dönemde Türk folklor çalışmalarında ilk sorgulayıcı ve bilinçli çaba olarak görülebilir. Kunoş'un dile getirdiği aşağıdaki ifadeler, bunu gösterir niteliktedir:

İşte efendiler, bu Türk (Osman Paşa) Türkiye tarihinin yas tutulmuş bir yaprağıdır. Kim bilir eğer ben Macaroğlu kulunuz, bu Plevne beyitlerini kırk üç sene önce işitemiş ve saklamamış olsaydım, belki şimdiye kadar büsbütün unutulur giderdi. Hamdolsun ki kulağıma erişti... Bu mukaddes hediyeyi sizlere veriyorum (Kunos, 2001: 28).

Kunoş'un da kültürü koruma anlayışı çağdaşları gibi derleme ve kaydetme odaklıdır. Onun, koruma kelimesini "saklama" kelimesiyle ifade etmesi bunu ispatlamaktadır.

Dursun Yıldırım'a göre, Türkiye'de folklorla dair ilk yazılar ve tanıtıcı mahiyette kaleme alınan makaleler, 1908 yılından sonra basınıımızda görülmeye başlar (1998: 61). Bu dönem düşünürlerinden birisi de, Türk halk bilimi tarihinde "folklor" kavramı üzerinde ilk makaleyi kaleme alan Ziya Gökalp'tır. Ona göre, "Folklor 'Türk ulusunun' özgün kültürünün bozulmadan biriktiği bir depodur." (Öztürkmen, 2009: 37). Gökalp'in "*Halk Medeniyeti I Başlangıç*" adlı makalesinde sözlü geleneklerin kaydedilerek yok olmaktan kurtulacağı ve aynı zamanda folklor mahsullerinin kaydedilmesiyle, Türk'lüğün de korunmuş olacağı anlamına geldiğini (Ziya Gökalp'tan aktaran Oğuz 2007: 373) söylemesi, derlenen

folklor malzemesinin aynı zamanda milliyetçiliğin bir silahı olarak görüldüğünü ortaya koyan o dönemin genel algısının bir sonucudur. 1922 yılında Küçük Mecmua'da yazdığı "*Usullere Dair: Halkiyat I Masallar*" adlı makalesinde de masalların bir an önce toplanması gerekliliğine değinen Gökalp, "Masalların bir kelimesini bile değiştirilmemelidir. Masal ağızlarından nasıl çıkarsa aynen zapt etmelidir (Ziya Gökalp'ten aktaran Filiz 2009: 115) şeklinde ifade ederken, "derleyicinin" nasıl bir tavır takınması gerektiğine de işaret etmesi yönüyle, yol gösterici olması Türk derleme tarihi açısından önemlidir. Ayrıca koruma düşüncesini "zapt etmek" sözcüğüyle ifade etmesi, onun bu konuda takındığı tavrı açıkça ortaya koymaktadır. Ziya Gökalp'ın 1922 yılında, Küçük Mecmua' da yazdığı "*Usullere Dair: Halkiyat I Masallar*" adlı makalesi, 1928 yılında Halkbilgisi Mecmuası'nda, "Masalları Nasıl Toplanmalı?" başlığıyla yeniden neşredilmiştir. Gökalp burada, masalcılığının anadan kıza intikal ettiğini ifade etmektedir (Gökalp 1928: 23-25). Geleneğin anadan kıza intikali, geleneğin aktarımı yani yaşatılmasıdır; fakat Gökalp, "Bu gelenek, nasıl yaşatılabilir?" sorusundan ziyade, yok olmakta olan masalların olduğu gibi derlenmesi gerekliliğine vurgulayarak, bunların bir an evvel kayıt altına alınması için ulusal bir çağrıda bulunur. Gökalp'ın kültür korumada takındığı tavrı bu makalesinde ifade ettiği aşağıdaki görüşleri açıkça ortaya koymaktadır:

Anadolu'da çıkan bütün gazetelerden ve mecmualardan rica ederiz. Bizim yaptığımız gibi onlar da kendi muhitlerindeki Türk masallarını toplayarak neşrettirsinler. Hakiki bir

masalcı bulamazlarsa da zararı yok, yalnız masalın esasını teşkil eden an'anevi cümleleri muhassas tabirleri, aynen muhafaza etseler kâfidir. Bütün masallar toplanınca, içinden çocuk terbiyesine yarayanları, millî seciyeyi takviye edenleri seçilir, diğerleri atılır. Millî masallarımızı çabuk toplamazsak büsbütün zayi olacaklarını da nazara almalıyız. On seneden beri uğradığımız kıtaller, muhaceretler yüzünden ne kadar masalcı ve masal kaybettiğimizi Allah bilir. Bu söylediklerimiz, halkiyatın diğer kısımları için de vardır (Ziya Gökalp, 1928: 23-25).

Gökalp, işe yarar malzeme nedir, sorusunun cevabını yine bu makalede vermektedir. Bu da Türk milletinin inşasında kullanılabilecek, Türk kültürünün kodlarını taşıyan halk bilimi malzemesidir.

Folklor kavramı üzerine düşünen bir diğer kişi ise Fuat Köprülü'dür. Köprülü, "*Yeni İlim: Halkiyat Folk-Lore* adlı yazısında, Türk folklor ürünlerini derleme ve kaydetme çabasını iki nedene bağlamaktadır: O topluluğun tarihinde yaşadığı felaketin hatırasını saklamak ve milletin varlığını tüm insanlığa duyurmak" (Fuat Köprülü'den aktaran Oğuz 2007: 377) olarak ifade eder. Köprülü de tıpkı Gökalp gibi kültürü koruma meselesine milliyetçi temeller üzerinden ve derleme odaklı bakar. Folklor üzerine ilk üç yazıdan birini yazan Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın görüşleri de yine çağdaşlarıyla paralellik göstermektedir. Abdullah Uçman'ın *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri* adlı eserinde Bölükbaşı'nın kültür koruma yaklaşımlarını tespit etmek mümkündür. Bölükbaşı'nın 1890 yılında "*Raks Hakkında*" yazdığı makalede, millî oyunlarımızın unutulmaması ve ko-

runması gerektiği vurgulanmaktadır (1982: 22). 1909 yılında "*Saz Şairlerimiz ve Türkçe Şiirler*" adlı yazdığı makalede de yine folklorun korunmasına (1982: 33) değinir. "*Folklor-folk-lore*" Peyam, 20 Şubat 1914'de yazdığı makalede ise, folklorun kaydedilerek korunduğu düşüncesine sahip olduğunu ifade eder (1982: 57). 1919'da kaleme aldığı "*Türkçe Manzum Mev'izeler*" adlı makalede ise ağızdan ağza dolaşan manzumelerin "mazbut" ve "mukayyed" olmadığından kaybolup gittiklerine değinirken (1982: 245) derlemenin koruma anlamına geldiğini açıkça ifade eder. Burada korumayı, "mazbut" ve "mukayyet" kelimeleriyle ifade etmesi, aslında onun bu meseleye nasıl baktığını açıkça ortaya koymaktadır. Bölükbaşı'nın 1922'de kaleme aldığı "*Tuhaf Bir Kitap*" adlı makalede ise unutilan bir gelenekten yola çıkmaktadır. "Ramazan ayında iftar sofrası kurulurken, söylenen "Yemeyen benzer mecnuna, âlem olmuştur meftûnu, helva olursa sabunî" ifadesinde geçen "Sabunî helva"nın nasıl bir şey olduğunu unutmamışız", (1982: 290) diyerek aslında unutilan bir kelimenin unutilan bir gelenek anlamına geldiğini üzerinde durması dikkat çekicidir.

Türk halk bilimi çalışmaları tarihinde zikredilmesi gereken bir diğer isim ise Yusuf Akçura'dır. "Yusuf Akçura, 1929 yılında Halk Bilgisi Derneği'nin davetlisi olarak bir konuşma verir. 'Folklor' nedir konulu bu konuşmanın metninin bir bölümü daha sonra Yeni Muhit dergisinde yayımlanır." (Öztürkmen 2009: 34). Bu yazısından hareketle kültür koruma algısı tespit edilebilir. Ona göre; "Folklor derleme işinden ibarettir, değerlendirme işiyse etnolojinin işidir." (Öztürkmen 2009: 36). Folklorun önceden etnogra-

finin bir şubesi olduğunu; fakat artık başlı başına bir alan olduğunu ifade eden Akçura, folklor malzemelerinin toplanıp, tasnif edilerek ve müzelere koyularak (Akçura 1929: 1153) korunacağını düşünmektedir. Akçura'nın açıkça dile getirdiği "folklorun derleme işinden ibaret olduğu" söylemesiyle dönemdeki koruma yaklaşımını benimsediği anlaşılmaktadır. Folklorun özellikle de halk oyunları üzerinde önemli çalışmaları olan isimlerinden biri de Selim Sırrı Tarcan'dır. Tarcan'ın "*Mürebblers Arasında Folklor*" (1922-Terbiye ve Oyun) adlı makalesinde "Dünya'nın en meraklı folklorunun Türk ilinde olduğunu (Öztürkmen 2009: 33) söyleyerek, folkloru kaydedecek kişilere övgüde bulunur. Ekici, Tarcan'ın 1926'da yayınladığı "*Yeni Zeybek Raksı*" adlı makalesinde ise, zapt ve tespit edilmeyen musiki ve raks gibi folklor ürünlerinin ölümsüz olamayacağına ifade ederken (2003: 15) onun da dönemindekiler gibi tespit ve derleme odaklı "kültürü koruma" ya yaklaştığı anlaşılmaktadır.

Çalışmada "kültür koruma" yaklaşımı bağlamında esas olarak üzerinde durulan kişi Abdülaziz Bey'dir. Tüm yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadar geçen yaklaşık yüz yıl içinde, düşünürlerin hemen hemen hepsinin kültürü koruma meselesine aynı pencereden baktığı, kültürün korunması amacıyla bir an evvel derleme ve kaydetme faaliyetine giriştikleri anlaşılmaktadır. Bunu yaparken de hemen hemen hepsinin milliyetçilik temelli bir yaklaşıma sahip oldukları söylenebilir.

Kültürü korumaya dair söylemleriyle, bir ayağı geçmişte ve bir ayağı gelecekte olan Abdülaziz Bey, Türk halk

bilimi çalışmaları tarihinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte, Türk halk bilimi tarihi içinde arka planda kalmış düşünürlerdendir. Abdülaziz Bey, kendisinden önceki ve dönemindeki folklor çalışmalarının olumlu veya eksik yönlerine dair, eleştirel bir yaklaşımda bulunurken kendisinden aşağı yukarı yüz yıl sonra dillendirilen, geleniğin "sürdürülerek" yani "yaşatılarak" korunması fikrini, eserinin satır aralarında dillendirmesi yönüyle dikkate değerdir. Eserinde folklor kelimesini kullanmamış olmakla birlikte, en az dönemindekiler kadar Türk folklor tarihine hizmet etmiştir. Derleme konusunda ulusal çağrıda bulunan, fakat buna karşı derleme girişiminde dahi bulunmayan bazı düşünürlerin aksine, halk biliminin bütün kadrolarıyla ilgili ayrıntılı derleme mahiyetinde bir eser meydana getirmiştir.

Dönemindeki folklor çalışmalarını yakinen takip eden Abdülaziz Bey, değişen toplumsal şartların kültür üzerindeki tahribatını fark etmiş ve bu unsurların unutulmaya başlandığını ve korunması gerektiğini eserinde sıkça vurgulamıştır. Abdülaziz Bey'in eserini yayına hazırlayan Kazım ve Duygu Arısan, eserin önsözünde, Osmanlı'nın son dönem folkloruna dair ayrıntılı bilgi veren çok az birinci el kaynağın olduğunu belirtip, bu eserin özellikle Türk Halk Bilimi için çok önemli bir boşluğu dolduracağını (Abdülaziz Bey 2000: V) vurgulamaktadır. Abdülaziz Bey'in eserini yazdığı dönem, Türkiye'de folklorla yönelik ilk yazıları kaleme alan Ziya Gökalp, Fuat Köprülü ve Rıza Tevfik Bölükbaşı gibi düşünce adamlarının yaşadığı dönemdir. Eserin yazılmaya başlandığı tarih, o dönemin zihniyetini yorumlamak açısından önemlidir. Eserin hangi ta-

rihte kaleme alındığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte, eserde yer alan aşağıdaki bilgilerden bir sonuca varılabilir.

Bu arada bazı çalışkan ve aydın fikirli kişilerin, nice önemli eser ortaya getirmiş, büyük olaylara yol açmış Osmanlıların âdetlerine, törenlerine, eski uygulamalarına ilişkin şeyleri, ayrıntılı ve bütünüyle duyurma ve gelecek kuşaklara yakından gösterip tanıtmak arzusuyla ciddi olarak harekete geçerek “*Türk Ocağı*, Türk Yurdu, Türk Derneği” adıyla kurulacak yerlerde çaba sarf edeceklerinin öğrenilmesi şükran duygusu uyandırmıştır (Abdülaziz Bey 2000: 7).

Onun “Türk Yurdu, Türk Ocağı” gibi derneklerin henüz yeni kurulmakta olduğundan bahsetmesi, bu eserin 1900’lü yılların ilk çeyreğinde yani folklor teriminin ilk kez kullanıldığı aynı dönemde tamamlandığını göstermektedir.

Abdülaziz Bey’in eserinde, Türk Halk Biliminin birçok kadrosu hakkında ayrıntılı bilgi yer almaktadır. Çağdaşları sözlü edebiyat ürünlerinin derlenmesine yönelik genel bir eğilim ve çaba içindeyken, Abdülaziz Bey aynı zamanda, bugün SOKÜM sözleşmesinde beş madde altında toplanan “Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenek ve anlatımlar, Gösteri sanatları, Toplumsal uygulamalar, Ritüeller ve şölenler, Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, El sanatları geleneği” (Oğuz 2009: 167-68) koruma çerçevesine uygun, bu alanların hepsine yönelik derleme çalışmasında bulunmuştur. Abdülaziz Bey’in aşağıda başlıkları verilen konuları derlemeye yönelik girişimiyle, aslında kültürel yelpazeyi ne kadar

geniş tuttuğu ve bu yönüyle de dönemdekilerden bir adım önde olduğu anlaşılmaktadır:

Bir çocuğun doğumundan önce ve sonra yapılan işler ve uyulan âdetler, eğitim, evlenme ticaret ve sanat, İstanbul’un semtleri ve evleri, giyim-kuşama dair bazı bilgiler, binek ve yük hayvanları, arabalar ve kayıklar, dini günler, bayramlar, hacca gidenleri uğurlama, karşılama ve tebrik, Osmanlı toplum hayatı, Osmanlı toplumundan çeşitli kesimler, sağlık, çeşitli inanışlar, spor, oyun, eğlence, musiki, seyirlik oyunlar, dil ve edebiyata dair bilgiler (Abdülaziz Bey, 2000: XVII-XX).

Abdülaziz Bey’in çalışmasının “Önsöz” ünde belirttiği üzere, “toplumun yaşadığı tarihsel süreç, nasıl ki önemli olup kayıt altına alınmıyorsa, tıpkı bunun gibi o toplumun yüzyıllarca devam eden âdet ve törenlerinin yazılması ve toplanması da o oranda önemli ve gereklidir” (Abdülaziz Bey 2000: 3). Her toplum, değişik nedenlerle başka toplumlarla etkileşim içine girmeye ve buna paralel olarak da değişmeye ve değiştirmeye mecburdur. Bu konudaki amacı, Osmanlı’nın son dönemlerinde unutulmuş veya unutulmaya başlamış bazı gelenekleri toplama ve kaydetme gayesini “gelecek genç kuşakları haberdar etmek” olarak ifade eder.

Her toplum içinde geçerli olan ve önem verilen törenler ve âdetler, her zaman aynı durumda kalmayıp[toplumun] diğer ulus ve komşularıyla yakınlaşması ve karışmasıyla ilişkileri arttıkça [bu] tören ve âdetleri ve hatta ahlâkı bile oldukça büyük değişiklikler göstermiş [ve] bunun doğal sonucu olarak zaman zaman değişim ve başkalaşıma uğramaktan uzak kalamamıştır (Abdülaziz Bey 2000: 3).

Geleneğin değeri, fark edilikle ortaya çıkmaktadır. Farkındalık duygusu ise “yok olma tehlikesi”nin bir uyarıcısıdır. Bu dönem düşünürlerinin çoğu, “eski”nin değerli olduğu düşüncesiyle antikacı ruhuyla hareket etmişlerdir. Abdülaziz Bey de zaman zaman bu bakış açısıyla dönemindeki âdet ve geleneklere yaklaşmaktadır. Kültürü oluşturan unsurların bir milleti ayakta tutan dinamikler olduğunun farkında olan Abdülaziz Bey, bunu şu şekilde ifade eder:

“Eğer o toplum ve ulus ilk ortaya çıkışından beri oluşumuna, gelişimine, şan ve şerefle yükselişine yardım etmiş olan köklü âdetleri ve eski ulusal düzenleri kararlılıkla daima koruma gereğini duyarak kaybetmemiş ise, bunu da pek açık ve seçik olarak gözler önüne sermek, [bu] âdet ve törenlerin değerini arttıracaktır.” (Abdülaziz Bey 2000: 3).

Bu durum, Abdülaziz Bey’in “kültürü koruma” konusunda uzun soluklu ve bilinçli bir tavır takındığını göstermektedir. Köklü âdetler ve eski ulusal düzeni “**kararlılıkla ve daima koruma**” ifadesiyle günümüz kültür koruma görüşüne yaklaşmaktadır. Türklüğü değişik açılardan ele alan bir eserin olmamasından duyduğu üzüntüyü dile getiren Abdülaziz Bey, bu tutumuyla folkloru milliyetçiliği besleyen bir kaynak olarak gören o dönem düşünürleriyle aynı yerden bakmaktadır. Abdülaziz Bey, bu çalışmanın gerekliliğini vurgularken aynı zamanda böyle bir çalışmayı meydana getirmenin zorluklarının da farkındadır. Ayrıca derlemeye dayalı bunun gibi bir eserin bir an önce oluşturulması gerektiğini de belirten Abdülaziz Bey’e göre gelecekte koşullar bu tür çalışmalara uygun olmayacaktı. Daha önce Ignacs Kunoş’un da dillendirdiği bu derleme

yaklaşımı, Abdülaziz Bey’in aşağıda da ifade ettiği üzere “yangından mal kaçırma” zihniyetiyle açıklanabilir.

“Türklüğü her yönüyle inceleyen, bütün tören ve âdetlerini ve hatta her türlü deyim ve sözcüklerini bile ayrı ayrı anlatıp açıklayan, elimizdeki eski ve yeni kitaplar içinde, değil o yolda yazılmış bir eser, belki bir sözcük bile bulunmamaktadır. Dolayısıyla böyle bir kitabın vücuda getirilmesi, zorunlu olarak kişisel uğraş ve bilgiye dayanması yüzünden pek zor ise de eğer bu zorluktan dolayı gayret etmekten ürkülür ve vazgeçilir ise, her türlü güçlüğü katlanılmış ve gerekli uğraş verilmiş olsa bile, böyle bir eserin gelecekte vücuda getirilmesi için koşullar ve zaman uygun olmayacaktır.” (Abdülaziz Bey 2000: 7).

Kültürü korumayı burada, dönemindekiler gibi; “kültür unsurlarını derleyip topluca bir yerde saklama” olarak gören Abdülaziz Bey, bunu imkânları nispetinde gerçekleştirme çabalarını vurgular. “Türklüğü her yönüyle inceleyen...” ifadesi yine onun çağdaşları gibi folkloru milliyetçilik temelli baktığını örneklemiştir.

Bireyi bulduğum Osmanlı toplumuna bu yoldan da hizmet etmek ve gayretli gençlerimizle beraber övünçle çalışmak üzere atalardan ve onların anlattıklarından edindiğim bilgilere ve öğrendiğim şeylere kişisel bilgi ve gözlemlerimi de ekleyerek yöntem, âdet, tören ve alışkanlıklar ile halk arasında duyulup işitilen sözcüklerin birini ve toplumumuza ait olup bilinmesi gereken bir yönü, olanaklar elverdiğince derleyerek bir yerde topluca bulundurulması için bu eseri vücuda getirdim (Abdülaziz Bey 2000: 7).

Amacını “topluma hizmet” olarak ifade eden Abdülaziz Bey, derlenecek unsurların gerekliliğine vurgularken,

milliyetçi ve seçici bir tavır takınmaktadır. Burada, korumayı “derleyerek topluca bir yerde bulundurmak” olarak ifade ederek koruma konusuna dönemindeki aynı yerden baktığı anlaşılmaktadır.

Abdülaziz Bey, değişen zaman içinde eski âdetlerin unutulduğunu yahut unutulmaya yüz tuttuğunu, bunları korumak ve yeniden hayat bulmalarını sağlamak amacıyla bu çalışmayı ele aldığını eserinin “Önsöz”ünde dile getirirken, çalışmalarının tamamlanmasını ve adının anılmasını gelecek nesle âdeta vasiyet etmektedir.

Bundaki esas amaç övülecek eski âdetlerimizden, geçen ve değişen zaman içinde unutulup terk edilenlerin hangilerini korumak veya yeniden geçerliliğini sağlamak gerekli görülürse bu konuda vatan için üzülenlerden beklediğim ileride mümkün olduğu kadar daha çok hizmet ve gayret gelecek kuşaklardan da beklediğim ve bu eserin ileride tamamlanarak bitirilmesiyle adımın anılmasıdır ki bu da benim için bir övünç kaynağı olur. (Abdülaziz Bey 2000: 9).

Abdülaziz Bey’in kültürü korumaya yönelik bu söyleminde dikkat çeken “övülecek eski âdetler” in derlenmesi ifadesidir ki bu durum, Abdülaziz Bey’in derlenecek malzemenin tercihinde seçici olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır. Ona göre eski âdetler derlenmeli; fakat bu âdetlerin hepsi değil, yalnız övülecek olanlar. Bu söylemiyle eski âdetlerin faydalı olanlarını kastettiği kuvvetle muhtemeldir. Geleneğin hangisi korunmalı ya da hangisi unutulmaya terk edilmeli meselesi üzerine kafa yoran Abdülaziz Bey’in korunmasını istedikleri, muhtemel ki tıpkı Ziya Gökalp, Fuat Köprülü gibi dönemindeki

düşünürlerin vurguladığı ulus inşası için gerekli olanlardır. Onun burada vurguladığı bir başka ve çok önemli ifade ise “**korumak veya yeniden geçerliliğini sağlamak**” tır. Burada “derleyerek” yani “dondurarak” korumanın aksine, geleneğin “işlevsel” olarak yaşatılması kastedilmektedir ki bu, daha önce dillendirilmeyen ve günümüz koruma yaklaşımıyla örtüşen bir ifadedir. Bu yönüyle Abdülaziz Bey’in kültürü korumadaki tavrı, bugün üzerinde durulan “Bir toplumun kendi kültürel kimliğinin bir parçası olarak gördüğü ve kuşaktan kuşağa aktarmak suretiyle günümüze kadar getirdiği somut olmayan kültürel miraslarını korumasına ve gelecek kuşaklara aktarmasına katkı sağlayacak yol, yöntem ve imkânları tanımlayan *Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesindeki* (Oğuz 2009: 8) bakış açısıyla paralellik arz etmektedir. Abdülaziz Bey’in “**korumak veya yeniden geçerliliğini sağlamak**” ifadesi, bugün kültür koruma yaklaşımlarından “yaşatma”, “aktarma” ve “uygulama” sözcükleriyle ifade edilen üçüncü boyut yani “temsil ve sunum” u açıkça ifade etmektedir.

Abdülaziz Bey, bugün sözlü tarih olarak ifade edilen çalışma alanının önemine de işaret etmektedir. Aynı zamanda sözlü edebiyat ürünlerinin kültürel kodları taşıyıcı bir işlevi olduğuna değinmektedir.

İlim, edebiyat ve sanat alanında şöhret kazanmış, savaşlarda yararlılıklar göstermiş büyüklerimizin çocukken validelerinden işittikleri, şefkat ve sevgi dolu sözlerden meydana gelen ninniler onları çok etkilemiş, onlar için pek büyük bir değer taşımış olmalıdır. Bu yüzden bunların toplanıp tespit

edilmesi, unutulmaktan kurtarılması ve gelecek nesillere aktarılması yapılması gereken bir vazifedir (Abdülaziz Bey 2000: 31).

Korumayı, folklor ürünlerinin **“toplama tespit edilmesi, unutulmaktan kurtarılması ve gelecek nesillere aktarılması”** olarak yukarıda ifade eden Abdülaziz Bey, bu görüşüyle kültür koruma yaklaşımları eşliğinde olduğu söylenebilir. Aktarma vurgusu, kültürün sürdürülebilmesi açısından anahtar bir kelimedir.

Abdülaziz Bey’in, “Bir Çocuğun Doğumundan Önce ve Sonra Yapılan İşler ve Uyulan Âdetler” ana başlığı ve “Çocuk Tekerlemeleri” alt başlığında, çocuk tekerlemelerinden bahsettiği ve örneklendirdiği bölümde, bunları yok olmaktan kurtarmak amacıyla derleyip bir yerde topladığı söylerken yine dönemdekilere yaklaşmaktadır.

Küçük çocuklar birbirlerinin hanelerinde buluştukları zaman, çocuklara mahsus *tekerleme* denen bazı sözlerle eğlenir, vakit geçirirlerdi. Bu sözlerin anlamı yoktur, fakat hoş giden ve eğlendiren sözlerdir. Yüzyılın başında çocukların söyledikleri bu söz ve tekerlemelerin zamanla terk edilip unutulmalarını engellemek için bir bölümü de olsa aşağıda toplanmıştır (Abdülaziz Bey 2000: 33).

Abdülaziz Bey’in yukarıda ifade ettiği, **“unutulmayı engellemek için toplama”** girişimiyle yine dönemdekilerle aynı refleksle hareket ettiği görülmektedir.

“Eğitim” ana başlığı altında “Genç kızların iyi bir ev hanımı olarak yetiştirilmesi” alt başlığı altında bahsettiği “Bez Dokuma” hususunda, bu geleneğin nasıl bir bağlamda ve kimler tarafından icra edildiğine değinmesi konusunda aşağıda satır aralarında

ifade ettiği görüşleri bugünün kültür koruma perspektifinden yorumlanması gerekmektedir.

“Destgâh başı bir eğlence yeri havasına döndürüldüğü için kız çocuklarının hevesi ve isteği uyandırılmış olurdu. Destgâh başındaki kızlara iş yaparken eğlensinler diye yaşlı ve usta hanımlar yerine göre münasip türküler söyler, neşelendirmek için her birine söz atar, latifeler eder, taklitler yapar, kendine mahsus bir makam ile küçük hanımların hoşuna giden hem de nasihat veren manzumeler okurlardı. Bu şekilde geçirilen zaman sonradan onlar için çok kıymet kazanır, onlar da evlatlarına hikâye ederlerdi. Destgâh başındaki kızlara iş yaparken eğlensinler diye destgâh başlarında söylenenler ne yazık ki unutulup gitti. Küçük hanımlara destgâhta bez dokurken teşvik ve nasihat makamında aşağıda okunan manzumenin âdeti yangından kurtarılmış bir mal gibi bizden sonra gelenlere bir fikir vermek üzere buraya yazılması, yerine getirilmesi gereken bir vazife addedilmiştir.” (Abdülaziz Bey 2000: 103).

Bu durum, sanayi toplumuna dönüşen ve geleneği, geleneksel bağlamında artık yaşatma imkânı bulamayan bütün milletlerin ortak kaderidir. O dönem, Türk toplumunda kadınların tezgâh başında bez dokumalarını gerekli kılan bağlamın ortadan kalkması, beraberinde “bir eğlence kültürü, el sanatı ve buna bağlı sözlü edebiyat geleneğinin” de ortadan kalkmasına yol açmıştır. Abdülaziz Bey’in burada, geleneğin aktarımında **usta- çırak ve yaşlı- genç** ilişkisine değinmesi önemlidir. Kültürel aktarımın bu aktarıcılar üzerinden kurgulanması gerektiği, yaşatma ve uygulama çabalarının yine bu aktarıcılar aracılığı ile gerçekleş-

ceği düşüncesi, bugünün kültür koruma yaklaşımıyla birebir örtüşmektedir. Yaşlı ve usta hanımların küçük hanımlara, küçük hanımların da evlatlarına hikâye etmesine değinmesi, kültürün sürdürülebilirliğindeki aktarıcı faktörlerine özellikle de kadına işaret etmesi açısından dikkate değerdir. Oğuz, bu durumu şu şekilde ifade eder: “*Üreten ve üretim yeri yok olunca üretimin durduğu yani ürünün ortaya çıkmadığı ve bunun kültürel süreklilik ve çeşitlilik açısından vahim bir sonuç olduğu UNESCO tarafından (2007: 31) da bugün kültür koruma yaklaşımı konusunda üzerinde durulan bir meseledir. Bağlamla gelenek arasında çok güçlü bir ilişki olduğunu örneklendiren Abdülaziz Bey’in, burada **kültür aktarıcıları ve aktarım bağlamının** önemine işaret etmektedir. Zira bu iki unsur, kültürün sürdürülebilirliğinde anahtar kelimelerdir.*

Abdülaziz Bey, “Sağlık” başlığı altında, yer verdiği meselelerden biri de eski tıbbî yöntemlerin bozulması karşısındaki tavrıdır. Eski âdetlerin korunamamasını, geleneğin özüne başka uygulamaların dâhil edilmesine bağlayan aşağıdaki ifadesi bunu ispatlar niteliktedir.

Eski tıp sağlam usullere ve tedavi belli yasalara bağlı idi. Hastalık teşhisi ve ilaç tertipleri de eski tıbbın önemli bir kısmını teşkil ediyordu. Sağlık kuralları çerçevesinde ve mükemmel bilgi ile uygulandığı zaman eski tıbbın ilaçları ile fevkalade sonuçlar alınıyordu. Her memlekette olduğu gibi herkesin rağbet ettiği bu önemli konuya ne yazık ki şunun bunun sokulmasına meydan verilmiş ve pek cahilce yapılan birçok fenalıklar görülmüştür (Abdülaziz Bey 2000: 349).

Gerek Avrupa’da, gerekse Türk

folklor çalışmaları tarihinde, folklor ürünlerinin derlenmesindeki ilk eğilim, “sözlü edebiyat” ürünlerin kaydedilmesi noktasında olmuştur. Abdülaziz Bey, geleneksel tedavi ile halk biliminin “halk hekimliği” kadrosuna gönderme yapmakta ve “koruma”nın sadece sözlü edebiyat ürünleriyle sınırlandırılmayacağını örneklerken, ayrıca korumada muhafazakâr bir tavır takındığı görülmektedir.

Abdülaziz Bey, eserinde “Dil ve Edebiyata Dair Bilgiler” ana başlığı altında yer verdiği “Dil ve Çeşitli Terim ve Deyimler” konusunda, bir millet için dil ve edebiyatın ne kadar önemli olduğuna değinirken, aynı zamanda bunları kaydetmenin de onları koruma anlamına geldiğini belirtmektedir.

Yüzlerce yıl kullanılmış ve bazı kitaplara da geçmiş bulunan birçok kelime, deyim ve terimin kaybolup gitmesinin bir millerin tarihi bilgileri yönünden önemli bir yokluk doğuracağı açıktır... Bu arada tulumbacıların kullandıkları özel terim ve deyimleri de buraya katarak unutulmaktan kurtulmalarını gerekli gördüğümünden bu lûgatçeyi bölümler halinde ve harf sırasına göre tertip ettim (Abdülaziz Bey 2000: 404).

Abdülaziz Bey, bir kelimenin yok oluşunu; aynı zaman da o milletin tarihi bilgilerinin zedelenmesi olarak görmektedir. Bu durum, “unutulmuş” bir kelimenin aslında “unutulmuş” bir gelenek anlamına geldiği göstermektedir. Ayrıca Abdülaziz Bey’in bununla ilgili sistematik bir sözlük hazırlama girişiminde bulunması onun bu meseleye bilinçli ve akademik yaklaştığını da göstermektedir. Abdülaziz Bey’in, eserinde bahsettiği mahalle bekçileri, tulumbacılar, esir ve esirciler, akkâmlar, gogyoycular gibi meslek

gruplarından bugün hangisi yaşatılmaktadır yahut ne icra ettiğini bile bilinmeyen bir meslek grubunun, içinde yarattığı geleneği ve kelime dünyasını bilmek, bugün mümkün müdür? Unutulmakta olan bu ifadelerin korunması üzerine dikkat çeken girişimlerden biri bugünün kültür koruma yaklaşımlarından olan “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğini (KİFAÇ) Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi”dir. KİFAÇ’a göre “Kültürel ifadelerin yok olma veya ciddi düzeyde değer kaybetme tehdidiyle karşı karşıya olduğu durumlarda, içerikleriyle birlikte kültürel ifadelerin çeşitliliğini korumak amacıyla önlemler alınması gerektiğini kabul ederek” (Oğuz vd. 2009: 106) hareket edilmelidir. Abdülaziz Bey bu yönüyle, Bölükbaşı’nın “*Tuhaf Bir Kitap*” adlı makalesinde daha önce değinilen görüşleriyle aynı yerden baktığı görülmektedir. Abdülaziz Bey’in buradaki kültürel ifadelerin korunmasına yönelik fark edışı önemli olmakla birlikte, “dondurarak koruma” refleksiyle yine kültür yaklaşımı eşiğinde yer aldığı söylenebilir.

Abdülaziz Bey’in, “Hanım İsimleri” alt başlığı altında yer verdiği hususlardan birisi de “ad verme” geleneğiyle ilgilidir. Önceden konulan; fakat şimdi unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş hanım isimlerini tespit eden Abdülaziz Bey, böylelikle o isimleri kaydederek unutulmaktan kurtardığını ifade ederken, döneminin koruma yaklaşımıyla hareket etmektedir. Bu kapsamda Abdülaziz Bey’in sıkça kullandığı kelimeler “tespit” ve “yazmak” tır.

Sultan Abdülmecid Han’ın salтанatının sonlarına kadar kullanılan ve eskiden beri Osmanlı hanımlarına verilen isimler sonradan yavaş yavaş

terk edilmiş ve bugün o adları taşıyan hiç Osmanlı hanımı kalmamıştır. Artık maziye intikal etmiş olmalarına rağmen yüzlerce sene taşınan bu isimlerin bütün bütün meçhul kalmasına ve unutulmasına gönlümüz razı olmadığından hepsi tespit edilerek ayrı bir liste halinde yazılmıştır (Abdülaziz Bey 2000: 446).

Abdülaziz Bey, yine “Dil ve Edebiyata Dair Bilgiler” ana başlığı altında bahsettiği “Osmanlı Hanımları Arasında Atasözü gibi Kullanılan Bazı Vezinli Sözler” alt başlığı altında yer alan atasözlerinin Türk toplumundaki terbiye edici fonksiyonuna değinerek, onların yok olmasının doğuracağı tehlikenin de altını çizer (Abdülaziz Bey 2000: 457).

Abdülaziz Bey, yine “Dil ve Edebiyata Dair Bilgiler” ana başlığı altında, “Bilmeceler” alt başlığında derleme yapma gayesini izah ederken, bunları gelecek kuşaklara bildirmek ve böylece onların unutulup gitmesini engellemek olduğunu söyleyerek geleneğin geleceğe aktarılmasının önemini bir kez daha vurgular. Fakat bu koruma her ne kadar “yazma” eylemiyle gerçekleşse de onun her defasında sürekli gelecek nesle seslenmesi, aslında kendi içinde bir sürekliliği barındırmaktadır.

“Osmanlı kibarları arasında söylenen bilmeceler veya diğer tabiriyle, lûgazlar gelecek kuşaklara yadigâr olmaları ve çoğunun unutulup kaybolmamaları için aşağıda yazılmıştır.” (Abdülaziz Bey 2000: 458). Bir yandan geleceğe seslenen Abdülaziz Bey, diğer taraftan bu bilgileri kayıt altına alma eylemiyle yine kültür koruma yaklaşımları eşiğinde olduğu görülmektedir.

Gültekin’in de ifade ettiği gibi, Abdülaziz Bey’in derleme yaptığı bağlam dikkat çekicidir. İmparatorluğu’nun başkenti olan İstanbul’u konu olan

“kent monografisi” çalışmıştır. Abdülaziz Bey’in ortaya koyduğu eser, Türk Halk Bilimi araştırmaları için oldukça yeni bir kavram olan “kent folkloru” çalışmalarıyla büyük paralellikler arz etmektedir (2004: 229). O dönem düşünürlerinin folklor çalışmalarında yöneldikleri bağlamın köy ve taşralar olduğu düşünüldüğünde, Abdülaziz Bey’in kent merkezli bu derleme çabası dikkate değerdir. Bugün toplumsal kültür üretim bağlamının sadece köylerle sınırlandırılmayacağı gerçeği anlaşılmış ve beraberinde kent merkezli folklor çalışmaları da hız kazanmıştır.

Sonuç olarak, kültürü koruma yaklaşımı, aslında kültürün unutulup kaybolmasının engellenmesi amacıyla geçmişten bugüne halk bilimi çalışmalarında “tespit, derleme, temsil ve sunum” odaklı bir yaklaşım ve tepkinin adıdır. Bu noktada özellikle Tanzimat’ın ilanından Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen yaklaşık yüz yıllık sürede, folklorla dair ilk yazıları kaleme alan düşünürlerin eserlerine bakıldığında, Türk kültürünün bir an evvel korunması amacıyla “tespit ve derleme” düşüncesiyle hareket edildiği görülmektedir. Yine bu dönem düşünürlerinin eserlerinde kullandıkları **“toplamak, toplamak ve neşretmek, saklamak, arşivlemek, kaydetmek, zapt etmek, mazbut, mukayyet, tespit, derlemek, yazıya geçirmek, toplayıp tasnifleme ve müzelemek (etnografya)”** gibi sözcükler, aslında onların kültür korumada takındıkları “dondurarak koruma” yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır. İlk dönem düşünürlerin çağdaşı olan Abdülaziz Bey, *“Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri”* adlı eserinde, dönemin bu koruma yaklaşımını benimsemekle birlikte, zaman zaman “geleneğin yaşatılarak” sürdü-

rülmesini savunması ve sürekli genç nesle hitap etmesi yönüyle günümüz koruma algısı olan “temsil ve sunum” a yaklaşmaktadır. Eserinde dile getirdiği **“kararlılıkla ve daima koruma”**, **“korumak ve yeniden geçerliliğini sağlamak”** gibi ifadeleri bu açıdan çok önemlidir.

Abdülaziz Bey’in koruma yaklaşımını, genel olarak kendisinin de eserinde ifade ettiği üzere gibi “yangından mal kaçırma” refleksiyle açıklanabilir. Bu bahsedilen yangın, o dönemde yaşanan toplumsal çalkantılardır. Abdülaziz Bey’in eserini derlediği dönem, Osmanlı devletinin yıkılışı ve yeni Türk devletinin temellerinin atıldığı 1900’lü yılların ilk çeyreğidir. Onun, geleneği korumayı bu şekilde ifade etmesi, hem o dönemdeki toplumsal buhranı hem de bu kurtarma işinin ivedilikle gerçekleşmesinin gerektiğine işaret etmektedir. Bir diğer ayrıntı da, yangın gibi bir felakette kurtarılabilecek eşyalardan değerli olanın öncelik arz etmesidir ki Abdülaziz Bey de aynen bu hassasiyetle hareket eder ve bir an önce kurtarılması gerekenlerin neler olduğunu belirtir. Ona göre bir an önce derlenmesi gerekenler; toplum için gerekli ve faydalı olanlar yani bir millet için övünülecek ve yok olmak üzere olanlardır. Kültürel unsurların bir milleti ayakta tutan dinamikler olduğunun farkında olan Abdülaziz Bey, “kültürü koruma” hususunda uzun soluklu, bilinçli ve dönemindekiler gibi milliyet inşa temelli bir tavır takınmaktadır.

Abdülaziz Bey, çağdaşlarının kavramsal olarak zikrettikleri “folklor” terimini, eserinde hiç kullanmamış olmakla birlikte eserinde dönemindekilerin genel eğilimi olan sadece sözlü edebiyat ürünlerini derlemekle kalmamış, SOKÜM ile koruması vurgulanan beş başlığa, halk biliminin çeşitli kadrolarına yönelik derleme girişimiyle

dönemindekilerden bir adım önde olduğunu anlaşılmaktadır.

Ayrıca onun, kültürün üretim bağlamı ve kültür aktarıcılarının önemini vurgulaması dikkate değerdir. Kültürel aktarım bağlamının ortadan kalkmasının, o bağlamda üretilen gelenekle birlikte etrafında oluşmuş sözlü kültür unsurların da unutulup gittiğini vurgulaması ve yine bugün de kültürün korunması amacıyla özellikle üzerinde durulan “usta-çırak”, “yaşlı-geç” gibi kültür aktarıcılarında yer vermesi, onu günümüz kültür koruma düşüncesine yaklaştırmaktadır.

Abdülaziz Bey’in yaşadığı dönemde, aydınların folklor malzemesinin derlenmesi için hedef gösterdiği bağlam “köyler ve taşra”dır. Kentte derleme yapan Abdülaziz Bey’in, İstanbul merkezli derleme çalışması, “kent folkloru” bağlamında değerlendirildiğinde yine günümüz koruma yaklaşımıyla örtüşmektedir. Zira bugün halk bilimi, “alana inmek” le yetinmemektedir.

Abdülaziz Bey, dönemindeki kültür koruma yaklaşımı olan “dondurarak korumak” düşüncesini benimsemekle beraber, günümüz kültür koruma yaklaşımı olan “yaşatarak korumak” anlayışını benimsemesi açısından kültür koruma yaklaşımı eşliğinde bulunmaktadır. Abdülaziz Bey’in kültürü koruma meselesinde takındığı bu tavır, onun Türk Halk Bilim tarihi açısından incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

NOTLAR

- 1 Abdülaziz Bey’in hayatı, mızacı ve eserleri hakkında İbnü’l-Emin Mahmut Kemal İnal’ın “Son Asır Türk Şairleri” kitabında ayrıntılı bilgi yer almaktadır “Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri” adlı eserin müellifi Abdülaziz İbn Cemalettin, “Aziz Bey” başlığı altında bilgi verilmektedir (İnal: 1988, 44-47). Ayrıca Abdülaziz Bey, ünlü divan şairi ve devlet adamı Pertev Paşa’nın torunudur.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey. *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*. yay. hzl. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2000.
- Akçura, Yusuf. “Folklor (Folklor) Nedir?”. *Yeni Muhit Dergisi*, 1929.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. 9. baskı, İstanbul: Gerçek Yay., 1999.
- Ekici, Metin. “Halk Bilim Araştırmalarında Üçüncü Boyut”. *Millî Folklor*, Yıl 15, Sayı 60, 2003.
- Ekici, Metin. “Selim Sırrı Tarcan’ın Bir Makalesi: ‘Yeni Zeybek Rakısı’”. *Millî Folklor*, Yıl 15, Sayı 57, 2003.
- Gültekin, Mustafa. “Osmanlı, Âdet, Merasim ve Tabirleri”. *Millî Folklor*, Yıl 16, Sayı 61, 2004.
- İbnülemin Mahmut Kemal İnal. *Son Asır Türk Şairleri I. Cilt*. İstanbul: Dergâh Yay., 1988.
- Kunos, Ignacs. *Türk Halk Edebiyatı*. Yay. hzl. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, 15. baskı, Ankara: Akçağ Yay., 2001.
- Oğuz, M. Öcal vd. “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi”. *Millî Folklor*, Yıl 21, Sayı 81, 2009.
- Oğuz, M. Öcal. “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği”. *Millî Folklor*, Yıl 22, Sayı 82, 2009.
- Oğuz, M. Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yay., 2009.
- Oğuz, M. Öcal vd. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”. (çev. M. Öcal Oğuz, Yeliz Özay ve Pulat Tacar) *Millî Folklor*, Yıl 17, Sayı 65, 2005.
- Oğuz, M. Öcal. “Folklor ve Kültürel Mekân”. *Millî Folklor*, Yıl 19, Sayı 76, 2007.
- Oğuz, M. Öcal. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay., 2007.
- Oğuz, M. Öcal. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay., 2010.
- Öztürkmen, Arzu. *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*. 3. baskı, İstanbul: İletişim Yay., 2009.
- Uçman, Abdullah. *Rıza Tevfik’in Tekke ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri*. 1. baskı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1982.
- Yıldırım, Dursun. *Türk Bitiği Araştırma İnceleme Yazıları*. 1. baskı, Ankara: Akçağ Yay., 1998.
- Ziya Gökalp. “Usullere Dair: Halkiyat 1 Masalları”. *Küçük Mecmua (1922)*, (transkribe eden Şahin Filiz), Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay., 2009.
- Ziya Gökalp. “Masallar Nasıl Toplanmalı?”. *Halkbilgisi Mecmuası*, Sayı: 1, 1928.